

DISSERTATIONES

GONDOLATOK A BÜNTETŐJOGI ELZÁRÁSRÓL

BAGOSSY Mária

bírószági fogalmazó (Debreceni Törvényszék)

1. Bevezetés

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) számos újdonsággal szolgált a büntetőjogi szankciórendszerrel illetően. Nemcsak az 1978. évi IV. törvény által szabályozott szankciók némelyikét érintette lényeges tartalmi módosítás, hanem új büntetések, illetve intézkedések is megjelentek a büntetőbíróóságok által kiszabható joghátrányok körében. Ilyen új, bár nem előzmény nélküli büntetési nem az elzárás. A Btk. társadalmi egyeztetésre bocsátott indokolása az elzárást olyan szabadságelvonással járó büntetésként aposztrofálta, amely főként a fiatalkorú és az első büntetett elkövetőknél hatékonyan szolgálhatja a speciális prevenciót. A törvényhely hivatalos indokolása ezzel szemben már úgy szól, hogy az elzárás főleg azokkal az elkövetőkkel szemben alkalmazható, akik esetében szociális, gazdasági, családi vagy életkori viszonyaikra tekintettel más büntetés kiszabása célszerűtlen, illetve az elzárás büntetés hatékonyabban szolgálhatja a speciális prevenciót.

Az új büntetési nem a Btk. szankciórendszerének erősségi sorrendjében a második helyet foglalja el, mivel az abban megtestesülő joghátrány – szemben a közérdekű munkával és a pénzbüntetéssel – a személyi szabadság elvonása, a szabadságvesztés büntetéssel egyezően.¹ Alkalmazására két esetkörben nyílik lehetőség: a törvény különös része a szabadságvesztés mellett – mint kiszabható joghátrányt – kizárólag az elzárást nevesíti, 15 bűncselekmény-típust fenyegetve ezzel a büntetéssel.²

¹ A törvény indokolása szerint ez az erősségi sorrend csak a szabadságvesztés, az elzárás, a közérdekű munka és a pénzbüntetés között állítható fel, a további büntetések felsorolása már nem követ sorrendiséget, mivel mindig az egyedi eset körülményeitől függ, melyik jelent az elkövetőre súlyosabb joghátrányt.

² Méreggel visszaélés [188. § (1) bek.], magántitok megsértése [223. § (1) bek.], levéltitok megsértése [224. § (1) bek.], jogellenesen átalakított személyszállítást végző jármű vezetése [239/A. § (3) bek.], minősített adattal visszaélés [265. § (2) bek. a) pont, (6) bek.], hatóság félrevezetése [271. § (3) bek.], tanúvallomás jogosulatlan megtagadása (277. §), mentő körülmény elhallgatása [281. § (3) bek.], önkényuralmi jelkép használata (335. §), közokirat-hamisítás [342. § (3) bek.], jogellenes bevándorlás

Másfelől a jogalkotó az elzárást a szabadságvesztés alternatívájának is szánta, hiszen az általános rész 33. § (4) bekezdésének értelmében, ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb, szabadságvesztés helyett elzárás is kiszabható.

A büntetőjogi elzárás szankciórendszerbeli megjelenése, illetve az annak alátámasztására szolgáló indokolások nagyszámú bírálókat tárgyát képezték a jogtudomány képviselői részéről. A törvény előtti egyenlőség sérelme,³ a büntető- és a szabálysértési jog közötti határvonal elmosódása,⁴ a rövid tartamú szabadságelvonás káros hatásai,⁵ végrehajtásának költséges volta⁶ mind ellenérvként jelentek meg az új büntetéssel szemben, a végső konklúzió pedig akként vonható le, hogy a szabadságelvonás egészen rövid tartamra történő kiterjesztése megoldható lett volna a szabadságvesztés generális minimumának leszállításával is.⁷

Tanulmányomban azt kívánom bemutatni, miként ítélik meg a különböző nemzetközi dokumentumok a rövid tartamú szabadságelvonást, illetve annak végrehajtására vonatkozóan tartalmazzak-e speciális, a „hosszú időtartamú” szabadságelvonástól eltérő elvárásokat. Előbb a büntetőjogi elzárás végrehajtásának hazai szabályozását tekintem át, szűk körben kitérve a téma szempontjából relevanciával bíró anyagi jogi rendelkezésekre is. Ezt követően az Egyesült Nemzetek Szervezete (továbbiakban: ENSZ), illetőleg az Európa Tanács keretében kidolgozott dokumentumokat tárgyalom, melyek a rövid tartamú szabadságelvonás fogalmi meghatározását, alkalmazásának esetleges pozitív, illetve negatív hatásait illetően érdemelnek figyelmet. A tanulmány utolsó érdemi fejezete az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EJEB) az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJE) 3. cikkével, azaz a kínzás tilalmával összefüggésben kialakított ítélkezési gyakorlatára fókuszál, kiemelve azokat a döntéseket, melyek az elzáráshoz hasonló rövid időtartamú szabadságelvonások tárgyában születtek. Ezek a döntések két kérdés megválaszolásához nyújthatnak segítséget: alkalmazhatók-e az elzárásra a szabadságvesztésre vonatkozó, a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmából fakadó minimumszabályok? Feltételezhetjük-e, hogy az elzárás végrehajtásának körülményei, éppen a büntetés rövidségénél

elősegítése, támogatása [353/A. § (1) bek.], járványügyi szabályszegés (361. §), készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisítása [392. § (2) bek.], kötelességszegés szolgálatban [438. § (4) bek.], parancs iránti engedetlenség [444. § (1) bek.].

³ A gazdasági, szociális szempontok figyelembevétele azt sugallhatja, hogy „akinek van pénze, megúszhatja enyhébb, vagyoni szankcióval, akinek nincs, azt elzárjuk.” TÓTH Mihály: Vélemények és várakozások. In: HACK Péter (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv – Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2013. 47.

⁴ KADLÓT Erzsébet: Az új Btk. szankciórendszerének lehetséges kihatásai az ítélkezési gyakorlatra. *Fundamentum*, 2013/3. 105.

⁵ NAGY Ferenc: A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban. *Börtönügyi Szemle*, 2014/4. 12.; TÓTH Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. *Magyar Jog*, 2013/9. 533. [továbbiakban: TÓTH (2013a)]

⁶ István AMBRUS: Some Thoughts on the Hungarian Criminal Sanctioning System. *Jogelméleti Szemle*, 2016/4. 4.

⁷ NAGY Ferenc: A szankciórendszer. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/1. 7.

fogva, nem eredményezhetnek a szabadságelvonásból származó szenvedésen túl olyan fokú megaláztatást, amely már az EJEE 3. cikkébe ütközik?

2. A büntetőjogi elzárás végrehajtása

Ahogy arra a bevezetésben utaltam, az elzárás ugyan új büntetési nem a Btk. szankciórendszerében, azonban korántsem előzmény nélküli. A kihágások szankciójaként már másfél évszázaddal ezelőtt megjelent, majd a kihágás kategória megszüntetésével a szabálysértési jogterület egyik jogkövetkezményévé vált.⁸ Korábbi szabálysértési törvényeink⁹ a differenciálás szükségtelensége folytán még pusztán ‘elzárás’-ról rendelkeztek, azonban a 2012. évi II. törvény¹⁰ (továbbiakban: Sztv.) az elzárás büntetőjogban történő megjelenésére figyelemmel már ‘szabálysértési elzárás’-nak nevezi a szabálysértés elkövetése miatt kiszabható büntetést.

A büntetőjogi elzárás anyagi jogi szabályait a Btk. tartalmazza.¹¹ E rendelkezések közül – a tanulmány témájára tekintettel – mindössze a következőket kívánom kiemelni: a büntetés időtartamát illetően a kódex akként rendelkezik, hogy az elzárás tartama felnőttkorúak esetében öt naptól kilencven napig, míg fiatalok esetében három naptól harminc napig terjedhet.¹² Látható, hogy a büntetés generális maximuma mind a felnőttkorúak, mind a fiatalok esetében a szabadságvesztés generális minimumához igazodik.¹³

A Btk. 46. § (2) bekezdése alapján az elzárást büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani,¹⁴ melynek speciális szabályait a 2013. évi CCXL. törvényben¹⁵ (továbbiakban: Bv. tv.), illetve a 16/2014. (XII. 19.) IM rendeletben találhatjuk.¹⁶

⁸ Bővebben: HÁGER Tamás: *Új büntetési nem a büntető törvényben: az elzárás*, 4–8. <https://tinyurl.hu/b5hg/>

⁹ 1968. évi I. törvény a szabálysértésekről; 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről.

¹⁰ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről.

¹¹ Pl. a büntetések egymás melletti alkalmazása [33. § (6) bekezdés], a büntetés enyhítése (82. §), beszámítás (92-92/B. §), törvényi mentesítés [100. § (1) bekezdés a) pont].

¹² 2012. évi C. törvény, 46. § (1) bek., 111. §. Az a rendelkezés, hogy az elzárás büntetés fiatalokkal szemben is kiszabható, úgyszintén számos bírálatot váltott ki arra hivatkozással, hogy a szabadságelvonás káros hatásai hatványozottan jelennek meg a fiatalok bünelkövetők esetében. DOMOKOS Andrea: Egyes rövidtartamú szabadságelvonó szankciókról. In: DOMOKOS Andrea (szerk.): *Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. 68–80.; TÓTH Mihály: Adalékok a szépirodalom naív humanizmusához és a büntetőjog szikár valóságához. In: SZILÁGYINÉ KARSAI Andrea (szerk.): *Tanulmányok a Debreceni Ítéltábla 10 éves évfordulójára*. Debrecen, Debreceni Ítéltábla, 2016. 12–15.

¹³ 2012. évi C. törvény, 36. §, 109. § (1) bek.

¹⁴ A végrehajtás helyül szolgáló bv. intézeteket a 16/2018. (VI. 7.) BM rendelet jelöli ki.

¹⁵ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

¹⁶ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól.

A Bv. tv. VII. fejezete rögzíti az elzárás végrehajtásának részletes szabályait.¹⁷ Amennyiben a VII. fejezet valamely kérdéstről nem rendelkezik, a szabadságvesztés végrehajtásáról szóló V. fejezetet, illetve annak a szabadságvesztés fogház fokozatára irányadó szabályait kell alkalmazni.¹⁸ Mindemellett utalnék arra, hogy nemcsak a szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezéseket szükséges szem előtt tartani az elzárás végrehajtása során, hanem a Bv. kódex preambulumban megfogalmazottak szerint az alapvető emberi jogok védelmét is, kiemelten az emberi méltóság tiszteletben tartását, illetőleg a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát.

Noha az elzárást ért kritikák elsősorban annak a rövid tartama ellenére is kifejtett negatív hatásait kifogásolják, úgy gondolom, a Bv. tv. számos rendelkezése a prizonizáció veszélyének csökkentésére irányul. Az elzárásra ítélték számára biztosított, a szabadságvesztésre ítéltékéhez képest több esetben kedvezőbb jogositványok a családi, társadalmi kapcsolatok fenntartását, a szabad élet körülményeihez jobban igazodó életrend kialakítását szolgálják.¹⁹ Ugyancsak a börtönártalmak minimalizálását célozza, hogy az elzárásra ítélték együtt helyezhetők el a szabálysértési elzárást töltő elkövetőkkel, viszont el kell különíteni őket a szabadságvesztésre ítéltéktől és a letartóztatottaktól.²⁰ Bár az elkülönítés célja mindenképpen támogatandó, annak negatív hatása is van: az elzárásra ítélték a bv. intézetben fogvatartottak csekély hányadát teszik ki, viszont az intézetben belüli, a fogház fokozatú elítéltek számára kijelölt területen történő szabad mozgásukat az elkülönítési szabályok megtartásával szükséges biztosítani még akkor is, ha akár csak egy személy tölti elzárás büntetését. A szabadságelvonás rövid időtartamából következően az elzárást töltőkkel kapcsolatos procedúrák is elsőbbséget élveznek, szemben a több éves szabadságvesztésre ítélt személyekkel. A kifejtettekől következők, hogy az elzárásra ítélték elhelyezési körülményeinek biztosítása folytán a szabadságvesztésre ítélték körülményei romlanak.²¹

Arra vonatkozóan, milyen elhelyezési körülmények között kell végrehajtani az elzárás büntetést, a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet tartalmaz szabályozást. Hasonlóan a büntetés-végrehajtási kódexhez, az IM rendelet VII. fejezete is csupán az elzárás végrehajtásának eltérő rendelkezéseit tárgyalja, mindezekben túlmenően azonban vissza-

¹⁷ Bővebben: SCHMEHL János – PALLO József (szerk.): *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban – Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez*. Budapest, Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa, 2015. 139–143.

¹⁸ 2013. évi CCXL. törvény, 273. § (3) bek.

¹⁹ Így például az elzárásra ítélt saját ruháját viselheti, kimaradásának engedélyezése nincs feltételhez kötve (szemben a Bv. tv. 179. §-ával), havonta legalább két alkalommal fogadhat látogatót (míg a szabadságvesztésre ítélték esetében a Bv. tv. 177. § (1) bekezdése legalább havonta egy alkalomról rendelkezik), a bv. intézetben rendelkezésre álló sport- és közművelődési lehetőségeket igénybe veheti. 2013. évi CCXL. törvény, 275. § (1) bek.

²⁰ 2013. évi CCXL. törvény, 273. § (4)–(5) bek.

²¹ PÁPAI-TARR Ágnes – KISS Anna: Konferencia az új Btk. vitás kérdései ürügyén. *Ügyészek lapja*, 2014/3–4. 124. A büntetés-végrehajtási szervezet már a 2013-as évkönyvében arról számolt be, hogy a pár napos elzárás végrehajtása kihívást jelent a fogvatartottak elhelyezése, valamint az adminisztrációs kötelezettségek teljesítése terén is. SZALAI Tímea (főszerk.): *A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2013*. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 2014. 16.

utal a szabadságvesztés végrehajtásának szabályaira.²² Ebből következően az elzárást töltő személyek részére is egyéni elhelyezés esetén legalább 6, közösen elhelyezett elítéltek esetén személyenként legalább 4 m² életteret szükséges biztosítani.²³ A zárkában folyó vízzel ellátott mosdót és elkülönített, lehetőség szerint önálló szellőzésű WC-t kell kialakítani,²⁴ melyek által elfoglalt területet azonban az életter kiszámításakor figyelmen kívül kell hagyni.²⁵ A további, EJEB által vizsgált és a Bv. tv.-ben is felsorolt alapvető jogokat esetlegesen sértő elhelyezési körülmények, azaz a szellőztetés, a világítás, a fűtés és a rovarirtás milyenségére a fogvatartottak ellátásának és elhelyezésének szabályairól szóló 26/2016. (VII. 5.) OP szakutasítás előírásai alkalmazandók. Amennyiben a büntetés-végrehajtási intézet a jogszabályban előírt életteret nem tudja biztosítani, illetve ehhez kapcsolódóan bármely más elhelyezési körülmény nem felel meg a jogszabályi előírásoknak, az elzárásra ítélt személyek is jogosultak az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz-, illetve kártalanítási eljárást igénybe venni.²⁶ Ez a jogosultság ugyanakkor kötelezettség is, hiszen a fogvatartottak a Domján kontra Magyarország ügy²⁷ következményeként kötelesek előbb kimeríteni a hazai jogban rendelkezésükre álló, hatékonynak minősített jogorvoslati lehetőségeket, mielőtt a strasbourgi bírósághoz fordulnának.

Ezzel kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy a kétfokú kártalanítási eljárás²⁸ lefolytatását követően még egy jogorvoslati fórum áll a fogvatartottak rendelkezésére: az Alkotmánybíróság. 2017. január 1. napja óta²⁹ mind a normatív,³⁰ mind a valódi alkotmányjogi panasz³¹ alapján számos eljárás indult a testület előtt, utóbbiak pedig több esetben az alaptörvény-ellenes bírói döntések megsemmisítésére vezettek.³² Bár az EJEE 6.³³ vagy 10. cikkének³⁴ megsértésére alapított kérelmekkel összefüggésben az EJEB már megállapította, hogy az említett alkotmányjogi panaszeljárások hatékony jogorvoslati lehetőségek tekinthetők, e kérdés vizsgálatára a fogvatartotti igényekkel kapcsolatban ezidáig nem került sor.³⁵ Ennek hiányában jelenleg még nem jelenthető

²² 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet, 179. § (1) bek.

²³ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet, 121. § (1) bek.

²⁴ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet, 120. § (2) bek.

²⁵ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet, 121. § (2) bek.

²⁶ 2013. évi CCXL. törvény, 10/A. § (1) bek.

²⁷ Domján v. Hungary, no. 5433/17., admissibility decision, 2017. november 14-i döntés.

²⁸ A Bv. tv. 50. § (4) bekezdésére figyelemmel a büntetés-végrehajtási bíró végzése elleni fellebbezést a törvényszék másodfokú tanácsa bírálja el.

²⁹ Ekkor léptek hatályba az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz-, illetve kártalanítási eljárásra vonatkozó törvényi rendelkezések.

³⁰ Alaptörvény, 24. cikk (2) bekezdés c) pont.

³¹ Alaptörvény, 24. cikk (2) bekezdés d) pont.

³² 3377/2019. (XII. 19.) AB határozat, 3376/2019. (XII. 19.) AB határozat, 3375/2019. (XII. 19.) AB határozat, 3335/2019. (XII. 6.) AB határozat, 3154/2019. (VII. 3.) AB határozat.

³³ Szalontay v. Hungary, no. 71327/13., admissibility decision, 2019. március 12-i döntés.

³⁴ Mendrei v. Hungary, no. 54927/15., admissibility decision, 2018. június 19-i döntés.

³⁵ Az EJEB a Varga és mások kontra Magyarország ügyben megvizsgálhatta volna, hogy a fogvatartottak nemvagyonai kártérítés iránt előterjesztett kereseteit elutasító bírósági döntésekkel szemben kínálko-

ki – dacára a sikeres alkotmányjogi panaszoknak –, hogy a kártalanítási ügyekben született, a kérelmezők számára sérelmes bírói döntésekkel szemben kizárólag az alkotmányjogi panasz kimerítését követően lehetséges az EJEB-hez fordulni.

Végezetül a kártalanítási eljárásnak mindössze egy, az elzárással, illetve annak rövidségével összefüggő sajátosságára hívnám fel a figyelmet. A kártalanítási igény érvényesítésének egyik feltétele, hogy az elítélt a Bv. tv. 144/B. §-ban meghatározott panaszt előterjessze a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez. Ez a követelmény azonban csak akkor alkalmazandó, ha az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között töltött napok száma a harmincat meghaladja.³⁶ Ebből következően azok az elzárásra ítélték, akik esetében önmagában a büntetés tartama, vagy hosszabb tartamú elzárás esetén a nem megfelelő körülmények között töltött napok száma a harmincat nem haladja meg, panaszt sem kötelesek benyújtani. Úgy gondolom, praktikussági megfontolások vezették ezen jogalkotói megoldást, hiszen a panasz alapján a bv. intézet parancsnoka által tehető intézkedések, így a panaszos másik bv. intézetbe történő átszállítása vagy a zárkában elvégzett állagjavító munkálatok a szabadságelvonás rövidségénél fogva célszerűtlenek, vagy akár kivitelezhetetlenek is lennének.

3. Nemzetközi ajánlások a rövid tartamú szabadságvesztést illetően

3.1. Az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében kidolgozott dokumentumok

A Nemzetközi Büntetőjogi és Büntetés-végrehajtási Bizottság (International Penal and Penitentiary Commission)³⁷ már 1948-ban akként foglalt állást, hogy rövid tartamú szabadságvesztés az, amelynek tartama a három hónapot nem haladja meg.³⁸ A rövid tartamú szabadságvesztés fogalmi meghatározása, az egyes országok jogalkotási és jogalkalmazási megoldásai, valamint az alternatív szankciók tárgyában ezt követően – több éves előkészítő munkát követően – 1960-ban az ENSZ Titkársága készített jelentést. A jelentés rögzítette, hogy a ‘rövid tartamú szabadságvesztés’ nem egy egzakta módon körülírható jogi fogalom, annak sem a tartama, sem az azzal fenyegetett bűncselekmények köre nem határozható meg pontosan, figyelemmel az országonként eltérő szabályozásra. Az ilyen típusú szabadságvesztés maximális tartama tekintetében mutatkozott a szabályozások között átfedés, mely a legtöbb országban hat hónap volt.³⁹ Ebben a dokumentumban is megjelentek a rövid tartamú szabadságvesztésnek tulajdonított hátrányok: az nem alkalmas a visszaesés megakadályozására, hiszen javító, nevelő hatást nem tud kifejteni, ugyanakkor rövidsége ellenére is az elítélt csalá-

zik-e kellően hatékony jogorvoslati eszköz az Alkotmánybíróság előtt, erre azonban nem került sor.

³⁶ 2013. évi CCXL. törvény, 10/A. § (6) bek.

³⁷ Az 1872-ben létrejött nemzetközi bizottság 1950-ben szűnt meg, funkcióit átadva az ENSZ-nek. Erről az ENSZ Közgyűlésének 1950. december 1. napján kelt 415(V) számú határozata rendelkezett.

³⁸ Bulletin of the International Penal and Penitentiary Commission. 1948. november, 341–343.

³⁹ Short-term imprisonment – General report prepared by the Secretariat, Second United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. London, 1960. augusztus 8–20. 7. <https://tinyurl.hu/w7g4/>

di, társadalmi, munkahelyi kapcsolatainak meglazulásához, megszűnéséhez vezethet. Előnyeként említhető azonban a 'sokkhatás', azaz példát statuál az elítélttel szemben, elrettentheti a további bűnelkövetéstől.⁴⁰ A hatályos magyar szabályozásra figyelemmel megjegyzendő, hogy ez a jelentés is rámutat arra, miszerint a rövid tartamú szabadságelvonás fiatalok esetében különösen káros, velük szemben inkább javító, nevelő jellegű intézkedés alkalmazása célravezető.⁴¹ A jelentés az ENSZ II. Bűnüldözési és Bűnmegelőzési Kongresszusán került elfogadásra.

A rövid tartamú szabadságelvonás ezt követően a kongresszus XII. ülésén, 2010-ben képezte ismét a napirend tárgyát. Ekkor egy munkacsoport foglalkozott a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságának csökkentését szolgáló stratégiákkal, intézkedésekkel. A munkacsoport jelentése ugyan elismeri, hogy a börtönök zsúfoltsága különösen a hosszú időtartamú, illetve életfogytig tartó szabadságvesztések gyakori alkalmazására vezethető vissza, azonban kiemeli azt is, hogy a rövid tartamú szabadságvesztések ugyancsak hozzájárulnak az embertelen elhelyezési körülményekhez. Utóbbi szabadságelvonás a krónikus, sorozatos bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott, viszont a részükre a büntetés-végrehajtási intézetben biztosítható rehabilitációs tevékenység meglehetősen korlátozott, ekként a büntetés nem tudja elérni a javító, nevelő funkcióját.⁴² A kifejtettekéből következik, hogy a rövid tartamú szabadságelvonás helyett nemcsak a prizonizáció elkerülése, a büntetési célok hatékony megvalósítása érdekében szükséges alternatív szankciókat alkalmazni,⁴³ hanem a börtön zsúfoltságának csökkentése érdekében is.

Az ENSZ keretében működő Kínzás Elleni Bizottság (United Nations Committee Against Torture, továbbiakban: UNCAT) éves jelentéseiben nem találhatunk általános jellegű állásfoglalást a rövid tartamú szabadságelvonás alkalmazását, pozitív, illetve negatív hatásait illetően. Ennek oka, hogy ezek a dokumentumok az adott évben benyújtott országjelentéseket és a UNCAT válaszul megfogalmazott ajánlásait összegzik. A büntetőjogi elzárás magyarországi bevezetését a bizottság azért nem vizsgálhatta, mivel hazánk 2006 óta a négyévenként esedékes jelentéstételi kötelezettségének nem tesz eleget.⁴⁴

⁴⁰ Short-term imprisonment – General report prepared by the Secretariat. 31–34.

⁴¹ Short-term imprisonment – General report prepared by the Secretariat. 65.

⁴² Strategies and best practices against overcrowding in correctional facilities – Report of the Workshop, Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. Salvador, 2010. április 12–19. 84. https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/12th_Congress/00All.pdf

⁴³ Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (United Nations Office on Drugs and Crime, továbbiakban: UNODC) még 2007-ben adott ki kézikönyvet a szabadságelvonás helyett alkalmazható büntetésekről, illetve intézkedésekről, ugyancsak kiemelve, hogy az alternatív szankciók a túlzásfogság enyhítésére is szolgálnak. A kézikönyv A szabadságelvonással nem járó intézkedésekről szóló ENSZ-minimumszabályok (Tokiói Szabályok) által felsorolt alternatív szankciókat ajánlja, de azok alkalmazásának, végrehajtásának módját részletesebben tárgyalja. Ld. *Handbook of basic principles and promising practices on alternatives to imprisonment*. New York, UNODC, 2007. <https://tinyurl.hu/nIDy/>

⁴⁴ <https://tinyurl.hu/ZJva/>

3.2. Az Európa Tanács vonatkozó ajánlásai

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága kifejezetten a rövid tartamú szabadságelvonás tárgyában nem alkotott még ajánlást, azonban számos soft law aktusa szolgál iránymutatásul annak alkalmazása tekintetében.

A büntetéskiszabás egyöntetűségéről szóló R (92) 17. számú ajánlás nemzetközi dokumentumok sokaságával egyezően rögzíti,⁴⁵ hogy a szabadságvesztés büntetést végső eszköznek kell tekinteni, amely kiváltképp súlyos bűncselekmény elkövetése esetén szabható ki. Ezt az elvet különösen a rövid tartamú szabadságelvonás esetén kell szem előtt tartani.⁴⁶ Látható, hogy ez az ajánlás még pusztán a szabadság elvételének káros hatásai miatt veti el a rövid tartamú szabadságvesztés büntetést, míg a következő dokumentum már a börtöntelítettség kérdéskörével is kapcsolatba hozza azt. A büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttságáról és a börtönnépesség inflálódásáról szóló R (99) 22. számú ajánlás a bv. intézetek zsűfoltságának csökkentése érdekében a közösségi szankciók szélesebb körű alkalmazására tesz javaslatot. Az ajánlás ezen szankciók hatékonyabb végrehajtása révén látja azt lehetségesnek, hogy valódi alternatívát kínáljanak különösen a rövid tartamú szabadságvesztéssel szemben.⁴⁷

A feltételes szabadságra bocsátásról szóló Rec (2003) 22. számú ajánlás valamennyi szabadságától megfosztott elítélt esetében szükségesnek tartja a feltételes szabadságra helyezés lehetőségének biztosítását, a szabadságelvonás negatív hatásainak csökkentése, illetve az elítélt társadalomba történő visszaailleszkedésének elősegítése érdekében. Amennyiben a szabadságvesztés olyan rövid tartamú, hogy a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazása nem lehetséges, más intézkedések révén szükséges biztosítani ezen célok elérését.⁴⁸ A Btk. nem teszi lehetővé elzárás esetén a feltételes szabadságra bocsátást, és az ilyen büntetést töltő személyek – az ajánlásban foglaltak ellenére – a Bv. tv. által a szabadságvesztésre ítélt meghatározott csoportja részére biztosított jogintézményekkel, azaz a társadalmi kötődés programmal, illetőleg a reintegrációs őrizettel sem élhetnek.

Az idézett univerzális és regionális nemzetközi dokumentumokban lényegében ugyanazon megfontolások jelennek meg, amelyeket a jogtudomány képviselői is hangoztatnak a rövid tartamú szabadságelvonás előnyeit, valamint hátrányait illető-

⁴⁵ Ezt már a felfüggesztett szabadságvesztésről, a próbára bocsátásról és a szabadságvesztés más alternatíváiról szóló (65) 1. számú határozat, illetve a szabadságvesztés helyettesítésére szolgáló büntetőjogi intézkedésekről szóló (76) 10. számú határozat is kimondta.

⁴⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (92) 17. számú ajánlása a büntetéskiszabás egyöntetűségéről, Függelék, B/5. pont.

⁴⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (99) 22. számú ajánlása a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttságáról és a börtönnépesség inflálódásáról, Függelék, V/22. pont. Ennek érdekében ugyancsak az Európa Tanács égisze alatt született meg előbb a közösségi szankciók és intézkedések európai szabályairól szóló R (92) 16. számú ajánlás, majd a közösségi szankciókra és intézkedésekre vonatkozó európai szabályok végrehajtásának javításáról szóló R (2000) 22. számú ajánlás. Ezek helyett utóbb elfogadásra került a közösségi szankciók és intézkedések európai szabályairól szóló Rec (2017) 3. számú ajánlás.

⁴⁸ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2003) 22. számú ajánlása a feltételes szabadságra bocsátásról, Függelék, II/4. pont.

en. Mindezen megfontolások azonban kötelező erővel nem rendelkező jelentésekben, ajánlásokban, határozatokban öltenek testet, ekként egyetlen államot sem terhel olyan kötelezettség, hogy szankciórendszeréből teljes mértékben száműzze a néhány napig vagy pár hónapig terjedő szabadságelvonó büntetéseket. A cél sokkal inkább az, hogy a személyi szabadság elvonására csak olyan esetekben kerüljön sor, amikor a büntetési célok más szankció alkalmazása révén nem lennének elérhetőek.

4. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélkezési gyakorlata

Tanulmányom utolsó érdemi fejezetében az Emberi Jogok Európai Bíróságának azon ügyeire kívánok fókuszálni, amelyekben a kérelmezők az elzáráshoz hasonló időtartamú szabadságelvonások körülményeit kifogásolták. A Bíróság határozatainak vizsgálata révén törekszem választ adni a bevezetésben megfogalmazott kérdésekre is.

Az EJEB döntéseinek tárgyalását megelőzően röviden szükségesnek tartom azt bemutatni, milyen elvárások mentén ítéli meg az EJEB a szabadságuktól megfosztott személyek elhelyezési körülményeit. Ezek az elvárások a szabadságelvonás végrehajtási helyéhez igazodnak, ekként más követelmények alkalmazandók a rendőrségi fogdákra, a pszichiátriai létesítményekre, illetve a büntetés-végrehajtási intézetekre. Ebből következően az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága (Committee for the Prevention of Torture, továbbiakban: CPT) által a büntetés-végrehajtási intézetekben biztosítandó létező, továbbá egyéb elhelyezési körülményekre vonatkozóan megfogalmazott standardjai nemcsak a szabadságvesztés, hanem az elzárás végrehajtása során is zsinór-mértékül szolgálnak. A CPT minimumszabályai értelmében – melyeknek megfelelően került módosításra a már hivatkozott 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet – egyszemélyes zárkában legalább 6 m², míg többszemélyes zárkában személyenként legalább 4 m² életteret szükséges biztosítani a fogvatartottaknak, mely életterbe nem számítható be a mosdóhelyiség által elfoglalt terület.⁴⁹

Bár a CPT standardjait az Emberi Jogok Európai Bírósága is szem előtt tartja, utóbbi az elhelyezési körülmények differenciáltabb vizsgálata révén dönt az EJEB 3. cikkének esetleges sérelméről. Ahhoz, hogy a szabadságelvonás e cikk hatálya alá tartozzon, a fogvatartott által elszenvedett bánásmódnak meg kell haladnia a fogvatartással szükségyszerűen, elkerülhetetlenül együtt járó szenvedés és megaláztatás mértékét.⁵⁰ Az Ananyev-tesztnak is nevezett szempontrendszer vizsgálva dönt a Bíróság a fogvatartotti kérelmek megalapozottsága felől: a fogvatartott rendelkezzen a zárkában saját fekhellyel, legalább 3 m² lélettérrel, továbbá szabadon tudjon mozogni a zárka berendezési tárgyai között. Amennyiben ezek valamelyike hiányzik, „erős vélelem” szól amellett, hogy a fogvatartási körülmények embertelen, megalázó bánásmódot valósítanak meg.⁵¹

Ha a fogvatartott rendelkezésére álló lélettér 3 és 4 m² közé esik, a Bíróság az egyéb elhelyezési körülmények megfelelőségét, így a mosdóhelyiségek állapotát, a szabad

⁴⁹ Az egy fogvatartottra jutó lélettér büntetés-végrehajtási intézetekben: A CPT előírásai. 1. <https://rm.coe.int/1680794101>

⁵⁰ Kudla v. Poland, no. 30210/96., 2000. október 26-i ítélet, 94. bek.

⁵¹ Ananyev and others v. Russia, nos. 42525/07., 60800/08., 2012. január 10-i ítélet, 148. bek.

levegőn tartózkodás időtartamát, a világítás, szellőzés, fűtés milyenségét is értékelés alá vonja.⁵²

Mindemellett természetesen vizsgálat tárgyát képezi a fogvatartás időtartama is.⁵³ Noha az Ananyev-teszt alapján vélelmezhető az embertelen, megalázó bánásmód megvalósulása, ha a kérelmező részére 3 m²-nél kisebb élettér biztosított, későbbi ítéleteiben a Bíróság tovább pontosította ezt a vélelmet, figyelemmel a szabadságelvonás időtartamára is. Számos olyan határozatot találhatunk, melyekben a tilalmazott bánásmód vélelme azáltal dőlt meg, hogy ugyan a rendelkezésre álló élettér nem érte el a 3 m²-t, a sérelmes helyzet azonban csak rövid ideig állt fenn. Például a Fetisov és mások kontra Oroszország ügyben az egyik kérelmező 19 napot töltött olyan zárkában, ahol az egy főre eső élettér 2 m² volt,⁵⁴ a Dmitriy Rozhin kontra Oroszország ügyben a kérelmező élettére 11 napig 2 m² alatt maradt,⁵⁵ vagy a Kurkowski kontra Lengyelország ügyben a kérelmező megszakítással 4-4 napot töltött olyan zárkákban, ahol 2,1 és 2,6 m² élettér volt számára biztosított.⁵⁶ Az EJEB mindezen ügyek konzekvenciáit a Muršić kontra Horvátország ügyben összegezte, kidolgozva azt a formulát, hogy rövid ideig, alkalmi jelleggel és kis mértékben (*short, occasional and minor*) az élettér nagysága az elvárt 3 m² alá csökkenthető, mely esetben megdől az embertelen, megalázó bánásmód vélelme.⁵⁷ Tárgybeli ügyben a kérelmező 1, 2, 3 és 8 napos időtartamokban volt elhelyezve olyan zárkákban, ahol 3 m²-nél kisebb élettér állt rendelkezésére. Ezen időszakok csak rövid ideig eredményezték a fogvatartott életterének kis mértékű csökkenését, szemben azzal a 27 napos időszakkal, amikor csupán 2,6 m² volt részére biztosítva. Ez utóbbi időtartam tekintetében megállt az embertelen, megalázó bánásmódra történt fogvatartotti hivatkozás.⁵⁸

A *short, occasional and minor* formula elsődlegesen a túlszűfolt zárkában történő elhelyezés időtartamát és a rendelkezésre álló élettér nagyságát mérlegeli. További vizsgálatot igénylő tényezők, hogy a fogvatartott elhagyhatta-e és ha igen, milyen időtartamban a zárkáját, illetve a zsúfoltságot súlyosító körülmények felmerültek-e a fogvatartás során.⁵⁹

A Muršić -ügyben kidolgozott szempontok ezt követően számos EJEB-ítéletben megjelentek.⁶⁰ Kiemelendő a Dorneanu kontra Románia ügy, melyben egy 8 napos

⁵² Például: Orchowski v. Poland, no. 17885/04., 2009.október 22-i ítélet, 122. bek.; Vlasov v. Russia, no. 78146/01., 2008. június 12-i ítélet, 81. bek.; Ostrovar v. Moldova, no. 35207/03., 2005. szeptember 13-i ítélet, 89. bek.

⁵³ Például: Idalov v. Russia, no. 5826/03., 2012. május 22-i ítélet, 94. bek.; Alver v. Estonia, no. 64812/01., 2005. november 8-i ítélet, 50. bek.; Kehayov v. Bulgaria, no. 41035/98., 2005. január 18-i ítélet, 64. bek.

⁵⁴ Fetisov and others v. Russia, nos. 43710/07., 6023/08., 11248/08., 27668/08., 31242/08., 52133/08., 2012. január 17-i ítélet, 134., 138. bek.

⁵⁵ Dmitriy Rozhin v. Russia, no. 4265/06., 2012. október 23-i ítélet, 52–53. bek.

⁵⁶ Kurkowski v. Poland, no. 36228/06., 2013. április 9-i ítélet, 66–67. bek.

⁵⁷ Muršić v. Croatia, no. 7334/13., 2016. október 20-i ítélet, 130. bek.

⁵⁸ Muršić v. Croatia, 172–173. bek.

⁵⁹ Muršić v. Croatia, 138. bek.

⁶⁰ Singh and others v. Greece, no. 60041/13., 2017. január 19-i ítélet; Igbo and others v. Greece, no. 60042/13., 2017. február 9-i ítélet; Thuo v. Cyprus, no. 3869/07., 2017. április 4-i ítélet; Åbele v. Latvia,

időszakot is egyezményesértőnek talált az EJEB abból kifolyólag, hogy a fogvatartása során megsüketült és megvakult, állandó fájdalomtól szenvedő fogvatartottat zsúfolt, az egészségi állapotának nem megfelelő zárkában helyezték el.⁶¹ Hasonlóan, akár 4 napos fogvatartás is megalázó bánásmódot eredményezhet, ahogyan az az Aliyev-ügyből kiderült. A kérelmezőt ugyanis 4 napig olyan zárkában tartották fogva, ahol az egy főre eső lélettér 1,1 m² volt, zárkatársai dohányoztak, miközben a szellőztetés nem volt biztosított, fürdőhelyiség nem állt rendelkezésre és a zárkát egyetlen órára sem hagyhatta el.⁶² Ezzel szemben mentesült a kérelmezett állam a Kuźmicz-ügyben, melynek tényállása szerint a kérelmező 2, 3 és 8 napot töltött egy olyan zárkában, ahol 2,58 m²-nyi lélettér volt számára biztosítva, azonban azt naponta egy órára elhagyhatta, illetve a bv. intézet kulturális, oktatási programjain részt vehetett, munkáltatásra is jelentkezhetett.⁶³

Végezetül megjegyzendő, hogy amennyiben a túlszűfolttség, a leromlott elhelyezési körülmények, továbbá a zárkán kívül tevékenységek hiánya megszakításokkal ugyan, de valamennyi pár napos időtartamot illetően megállapítható, a Bíróság a sérelmes napok számát összeszámítja.⁶⁴

Mindezekből fakadóan az elzárás büntetés időtartamánál fogva nem eredményezhet mentesülést az EJEE 3. cikkéből fakadó kötelezettségek teljesítése alól. Akár a minimális, öt – fiatalkorúak esetén három – napos időtartamban kiszabott elzárás büntetés is marasztaló ítélet meghozatalához vezethet, amennyiben végrehajtásának körülményei nincsenek összhangban az EJEB által kidolgozott szempontokkal.

5. Összegzés

Az elzárás jogalkalmazás általi, egyre szélesebb körű elfogadása indokolja, hogy immár ne csak annak belső jogi szabályozását, esetleges anomáliáit tárgyaljuk, hanem fordítsunk figyelmet a kapcsolódó nemzetközi elvárásokra is. Ezek az elvárások ugyanis nemcsak a szabadságvesztés büntetésre, hanem elnevezésétől függetlenül minden más, büntetés-végrehajtási intézetben végrehajtott szabadságelvonó szankcióra is vonatkoznak.

A Büntető Törvénykönyv 2013. július 1-jei hatálybalépése óta a kiszabott büntetőjogi elzárások száma dinamikus emelkedést mutat.⁶⁵ Az elzárás bíróságok általi mind gyakoribb alkalmazását jelzi az is, hogy a többi büntetéshez viszonyított aránya úgy-

nos. 60429/12., 72760/12., 2017. október 5-i ítélet; Danilczuk v. Cyprus, no. 21318/12., 2018. április 3-i ítélet; Gaspari v. Armenia, no. 44769/08., 2018. szeptember 20-i ítélet; Nikitin and others v. Estonia, nos. 23226/16., 43059/16., 57738/16., 59152/16., 60178/16., 63211/16., 75362/16., 2019. január 29-i ítélet; Zareba v. Poland, no. 59955/15., 2019. október 10-i ítélet.

⁶¹ Dorneanu v. Romania, no. 55089/13., 2017. november 28-i ítélet, 85. bek.

⁶² Aliyev v. Azerbaijan, nos. 68762/14., 71200/14., 2018. szeptember 20-i ítélet, 45., 125–127. bek.

⁶³ Kuźmicz v. Poland, no. 8127/17., admissibility decision, 2019. június 18-i döntés, 18–22. bek.

⁶⁴ Laniauskas and Januška v. Lithuania, nos. 74111/13., 53460/15., 2018. szeptember 25-i ítélet, 33–34. bek.

⁶⁵ *A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. – A 2017. évi tevékenység*, 56. http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/buntetobirosag_ugyeszi_tev_I_2017.pdf

szintén nőtt: a 2013-as 0,12%-hoz képest 2017. évben a kiszabott büntetések 3,14%-át tette ki.⁶⁶

Ezzel egyidejűleg az elzárásra ítélték a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak – relatíve – egyre nagyobb hányadát teszik ki. 2018. évben átlaglétszámuk 481 fő volt, 2018. december 31. napján 392 fő töltött elzárás büntetést, amely a fogvatartotti összlétszám 2%-át jelentette.⁶⁷ Noha ez a szám nem tűnik jelentősnek, ahogyan arra korábban már utaltam, az elzárás számos kihívás elé állítja a büntetés-végrehajtási szervezetet. Emellett azonban egyre több feladat hárul a hazai bíróságokra is, mivel az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények – a büntetés-végrehajtási intézetek törekvései ellenére – nemcsak a szabadságvesztésre ítélteteket, hanem az elzárást töltőket is sújtják. Jelenleg még az tapasztalható, hogy főképp azon elzárásra ítélték élnek a kártalanítási eljárás adta lehetőséggel, akik az elzárást megelőzően vagy azt követően szabadságvesztés büntetést is töltenek, ahhoz a rövid tartamú szabadságelvonást csak mintegy hozzáadják. Ritkább az olyan kérelem, amely kizárólag az elzárásban töltött időtartamot sérelmezi. Utóbbiak tekintetében az is megjegyzendő, hogy az elzárás generális maximumához közelítő büntetések esetén kerül sor a kártalanítási igény előterjesztésére. Kérdés a jövőt illetően, hogy várható-e a pár napos, sérelmes körülmények között töltött elzárások miatti kártalanítási kérelmek tömeges előterjesztése?

Úgy gondolom, a jelen tanulmányban írtak is alátámasztják Tóth Mihály sokak által idézett gondolatát: „az elzárás nem a rövid tartamú szabadságvesztés alternatívája, szabadságvesztést csak szabadságot el nem vonó szankció helyettesíthet.”⁶⁸ Az elzárás ugyan elnevezését tekintve különbözik a szabadságvesztéstől, de a végrehajtására vonatkozó nemzetközi jelentések és ajánlások, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága határozatai nem indokolják e különbségételt.

⁶⁶ *A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. – A 2017. évi tevékenység.* 57.

⁶⁷ VÁRKONYI Zsolt (főszerk.): *A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2018.* Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 2019.12–13.

⁶⁸ TÓTH (2013a) i. m. 533.